

In zijn proefschrift heeft Zomerplaag kennis tot object van studie gemaakt. Deze focus komt voort uit zijn behoefte via kenniswerk bij te dragen aan de kwaliteit van bestaan van mensen met een beperking

terwijl de door velen gesignaleerde kloof tussen onderzoek en praktijk dit belemmert. Het doel dat hij zichzelf stelt is om *‘professionals, managers, opleiders en kennisontwikkelaars in de gehandicaptenzorg inzicht te geven in hoe zij kennis kunnen ontwikkelen, verspreiden en toepassen op een manier die medewerkers in de gehandicaptenzorg helpt hun werk goed te doen’* (p. 9).

Het eerste centrale concept, handelingsverlegenheid, wordt geduid als *‘het gevoel van medewerkers dat zij niet of onvoldoende in staat zijn om binnen hun handelingsruimte een cliënt de ondersteuning te bieden die hij of zij nodig heeft’* (p. 13). Zomerplaag baseert zich op Goei & Kleijnen (2009), die dit begrip in de jeugdsector ontwikkelden. Zijn definitie omvat echter niet de elementen die volgens hen een bepalende rol spelen in het optreden van handelingsverlegenheid, namelijk: 1) ervaren gevoelens, kennis en competenties van de leraar, 2) het gedrag van de leerling en 3) de context (zoals wettelijke richtlijnen en de organisatie). Dit zou scherpte hebben toegevoegd. Voor het tweede centrale begrip, kennis, handelt Zomerplaag in navolging van Garvey en

Kennis en praktijk in de gehandicaptenzorg. De betekenis van het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k voor het omgaan met handelingsverlegenheid.

Jeroen Zomerplaag

Utrecht, 25 januari 2017, Proefschrift Universiteit voor Humanistiek 2017

Williamson (2002) het onderscheid tussen kennis met een grote en kennis met een kleine k. Daaronder verstaan zij respectievelijk kennis die gebaseerd is op onderzoek, vastgelegd in publi-

caties en overgedragen door opleidingen en in het onderwijs (K), en de eigen kennis die mensen hebben vanuit hun persoonlijke ontwikkeling en eigen denken (k). Deze persoonlijke dimensie van kennis wordt door Zomerplaag nader verkend en gerelateerd aan het begrip impliciete of stilzwijgende kennis (oftewel tacit knowledge – Polanyi, 2009).

Na bespreking van de kernbegrippen in de inleiding zet Zomerplaag zijn onderzoeksbenadering uiteen. Consistent met zijn vertrekpunt, het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k, worden in zijn design beide soorten kennis benut en inzichten uit theorie en praktijk gecombineerd. Daarbij wordt een empirische cyclus gevolgd, waarbij exploratief en interpretatief onderzoek worden ingezet. De eerste twee deelstudies exploreren het probleemveld empirisch. Dit gebeurt aan de hand van observaties van situaties waarin handelingsverlegenheid optreedt en via interviews met ‘uitblinkers’ die goed overweg kunnen met complexe situaties. Vervolgens is een literatuurstudie uitgevoerd om de opgedane inzichten uit de praktijk te verbinden

met inzichten uit de wetenschap, namelijk het complexiteitsdenken en normatieve professionalisering. De laatste deelstudie, een coöperatief onderzoek, wil via het samenspel van kennis met de grote en de kleine k inzichten genereren om handelingsverlegenheid beter te kunnen hanteren. Dit design blijkt passend voor het beantwoorden van zijn centrale onderzoeksvraag: *Hoe doet het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k zich voor bij medewerkers in de gehandicaptenzorg en hoe kan inzicht in dit samenspel bijdragen aan het beter omgaan met handelingsverlegenheid?*

Voor zijn eerste deelstudie, naar het omgaan met handelingsverlegenheid, analyseerde Zomerplaag observaties die gedaan zijn in het kader van het project *Beelden van kwaliteit*, waarbij een lerende methodiek organisaties inzicht verschafte zowel in de kwaliteit van bestaan als in de bijdrage daaraan door hun medewerkers. Het hergebruik van deze observatieverslagen was niet alleen efficiënt, maar ook zeer effectief. De analyse bracht de vormen van gedrag van cliënten, de beleving door de medewerkers en de omgevingsfactoren aan het licht die optreden in situaties van handelingsverlegenheid. Op drie verschillende manieren reageerden de medewerkers hierop, namelijk: beheersing (bijv. via regels stellen), verleggen (door beroep op bijv. de deskundige of de familie) en verbinding maken met de cliënt. Zomerplaag relateert de gedragspatronen van de medewerkers aan het door Weggeman (2007) aangegeven onderscheid tussen routinematig werkende professionals (R-profs) en innovatieve professionals (I-profs). Waar die laatsten het vermogen hebben om zich aan te passen aan veranderingen in de context of

de aan hen gestelde eisen, varen de eersten op routines. Dit kan in gehandicaptenzorgorganisaties leiden tot defensief gedrag: een standaardreactie geven in plaats van te kijken naar de cliënt en de situatie van dat specifieke moment. Oftewel: ze houden vast aan bestaande kennis, waar anderen juist nieuwe kennis ontwikkelen en routines loslaten.

Op die laatsten staat in de tweede deelstudie de schijnwerper. Vanuit de benadering van *appreciative inquiry* (Cooperrider & Srivasta, 1987) zijn diepte-interviews gehouden met 'uitblinkers' c.q. medewerkers die zeer goed in staat zijn om te gaan met complexe situaties die zich voordoen in de ondersteuning van mensen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen, mensen met lichte verstandelijke beperkingen en ernstig probleemgedrag en ouders met een verstandelijke beperking. Aldus ontstaat inzicht in kenmerken van deze medewerkers en in de betekenis die zij geven aan kennis. Dat laatste blijken ze te doen door het uitbouwen van hun kennisbasis via het volgen van cursussen en het lezen van boeken en het uitwisselen van kennis met collega's en ouders van cliënten. Vervolgens wordt duidelijk dat ze deze kennis niet klakkeloos toepassen, maar daarbij rekening houden met de specifieke situatie rond hun cliënt. Ze laten zich in hun handelen leiden door hun gevoelens en waarnemingen van dat moment. Kenmerkend is dat ze beschikken over een onderzoekende houding en dat ze vertrouwen in hun eigen mogelijkheden om complexe situaties te hanteren.

Vervolgens wordt in een literatuurstudie de betekenis onderzocht van het complexiteits-

denken en de normatieve professionalisering voor het omgaan met handelingsverlegenheid. Het eerste deel van deze studie richt zich op de wijze waarop kennis met de grote K ontstaat. Morin (2007) poneert dat de gangbare wetenschappelijke aanpak, waarbij de werkelijkheid wordt gereduceerd om haar te kunnen onderzoeken, tekort schiet. Zijn voorstel is om te komen tot een andere benadering waarbij kennis verbonden is aan specifieke tijd en context. Deze benadering is door Cilliers (2015) ontwikkeld tot het kritisch complexiteitsdenken. Er kan pas (meer) ruimte voor professionele kennis (met de kleine k) ontstaan, als een andere weg wordt bewandeld bij de ontwikkeling van kennis, aldus Zomerplaag. Daartoe sluit hij aan bij het gedachtegoed over normatieve professionalisering van Kunneman (2009). Deze laatste geeft aan dat professionele kennis alleen kan ontstaan als er sprake is van een leerproces waarbij professionals inzicht krijgen in hun eigen normen en waarden, in die van anderen en in de rol die deze normen en waarden spelen in de ontwikkeling en het gebruik van kennis. Een voorwaarde voor dit leerproces is dat de professional een gelijkwaardige positie aanneemt naar de ander, waarbij hij verbinding maakt met de ander en tegelijk zichzelf blijft. In navolging van Benjamin (2004) noemt Zomerplaag dit het kiezen van de 'derde positie'. Zijn conclusie van deze theoretische verkenning is dat professionals via reflectie en interactie anders kunnen kijken naar complexe situaties en deze beter leren te hanteren. Hierbij is een voortdurend proces nodig *'waarin mensen bestaande betekenissen loslaten en vervangen door nieuwe op basis van interacties in zichzelf, met anderen en met hun omgeving'* (p. 121).

Of deze oplossingsrichting daadwerkelijk helpend is in het hanteren van handelingsverlegenheid onderzoekt Zomerplaag in zijn laatste deelstudie. Hierin voert hij samen met medewerkers een coöperatief onderzoek uit naar de implementatie van een nieuwe werkwijze ('Mijn netwerk') in zijn eigen organisatie. Uit dit onderzoek komt allereerst naar voren dat medewerkers in hun eigen praktijk handelingsverlegenheid ervaren, die voortkomt uit een combinatie van factoren. Vervolgens blijkt dat de medewerkers de nieuwe werkwijze definiëren als kennis met een grote K, die mede de handelingsverlegenheid veroorzaakt. Ten slotte wordt ervaring opgedaan met het innemen van een derde positie, waarbij kennis met een kleine k wordt ontwikkeld en de handelingsverlegenheid (deels) het hoofd wordt geboden. Daarmee wordt volgens Zomerplaag het belang van het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k bij het omgaan met handelingsverlegenheid bevestigd.

Tot slot kan worden vastgesteld dat het doel van dit onderzoek is bereikt, getuige de vele toepasbare inzichten die het heeft opgeleverd over het hanteren van handelingsverlegenheid. Bij de conclusie van Zomerplaag over het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k plaats ik een kanttekening. Een kanttekening omdat ik de gehanteerde dichotomie van kennis met de grote K en de kleine k als kunstmatig ervaar. Voor mij is een andere positionering meer passend, waarbij de kleine k (de impliciete ervaringskennis) ingezet wordt bij de interpretatie van de kennis met de grote K (de gecodificeerde kennis, die tot ons komt in de vorm van informatie). Deze positionering herken ik in de definitie van kennis van

Weggeman (2007), waarbij kennis wordt omschreven als het persoonlijk vermogen van iemand om een bepaalde taak te verrichten en die gebaseerd is op informatie, in het licht van de ervaringen, vaardigheden en attitude van die persoon, oftewel: $K = f(I \times EVA)$. Mijns inziens is het niet het samenspel tussen kennis met een grote en een kleine k , maar gaat het om een goed samenspel tussen de kennishou-ders (professionals, onderzoekers, cliënten, familie, managers) noodzakelijk om het hoofd

te bieden aan complexe situaties en aldus bij te dragen aan de kwaliteit van bestaan van mensen met beperkingen.

Marion Kersten

Beleidsmedewerker bij Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) en science practitioner bij de Academische Werkplaats Leven met een Verstandelijke Beperking – Tranzo/Tilburg University

Handboek Psychiatrie en lichte verstandelijke beperking

**Robert Didden, Pieter Troost, Xavier
Moonen & Wouter Groen (redactie)**

Utrecht: de Tijdstroom, 2016,
ISBN 978-90-5898-302-2, 550 pagina's.
€ 58,00 (www.tijdstroom.nl)

Na het eerste vele malen herdrukte handboek van Anton Došen met de titel 'Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke han-

dicap' uit 2005 eindelijk voor professionals en onderzoekers in een complex werkveld weer een veelbelovend nieuw standaardwerk. De redactie is er in geslaagd om 70 zeer deskundige en betrokken auteurs in 33 compact geschreven maar zeer informatieve hoofdstukken een 'state of the art' te laten schetsen over de geestelijke gezondheidszorg bij mensen met het algemene en veelomvattende label LVB. Een prestatie van formaat en een steun in de rug bij de vele vragen die zich voordoen in de hulpverlening aan de mensen in deze doelgroep en hun verwanten en begeleiders.

Deel I (Algemene inleiding) bevat 5 hoofdstukken: Inleiding, Transformatie van jeugdzorg naar jeugdhulp, Onderwijs, Jongvolwassenen, en Forensische zorg.

Deel II (Psychische stoornissen) behandelt in de hoofdstukken 6 t/m 16 de volgende stoornissen: Aandachtsdeficiëntie-hyperactiviteitsstoornis (ADHD), Gedragsstoornissen en agressief gedrag, Autismespectrumstoornis (ASS), Angst- en stemmingsstoornissen, Gehechtheidsstoornissen, Psychotische stoornissen, Middelengebruik en verslaving, Post-traumatische-stressstoornis (PTSS), Seksueel delinquenten, Persoonlijkheidsstoornissen, en Slaap-waakstoornissen.

Deel III (Diagnostiek) behandelt in hoofdstuk 17 t/m 27 de volgende aspecten: Classificatie, Psychologische testdiagnostiek, Andere kijk op psychologische diagnostiek, Diagnostiek van psychische stoornissen, Somatische diagnostiek, Neurologische aspecten, Somatische diagnostiek, Klinische genetica, Client-centered klinisch-genetische diagnostiek, Systeem- en netwerkanalyse, Risicotaxatie en risicomanagement, en Consultatie.

Deel IV (Behandeling) gaat in de volgende 11 hoofdstukken in op de onderwerpen: Cliëntgerichte behandelingen, Farmacotherapie, Cognitieve gedragstherapie, EMDR, Vaktherapie, Omgevingsgerichte behandelingen, residentiële en gezinsbehandeling, (F) ACT, training van begeleiders, en Routine outcome monitoring (ROM).

Deel V (Maatschappelijke aspecten) gaat over: Juridische aspecten van behandeling, Samenwerken met cliënten, een praktisch-ethische beschouwing, De huisartsenpraktijk, Culturele diversiteit, en Patiëntenparticipatie.

Alles bij elkaar een veelomvattend, systematisch uitgewerkt en actueel overzicht aan kennis uit wetenschap en praktijk waar veel professionals (zowel ervaren als in opleiding) in allerlei werksituaties hun voordeel mee kunnen doen en hun cliënten nog beter mee van dienst kunnen zijn. Rode draad in het boek is het multidimensionele karakter van de psychische problematiek bij mensen met een lichte verstandelijke beperking en het belang van een multidisciplinaire aanpak, waarbij het belang van de cliënt centraal staat. De verscheidenheid van geschetste problemen, aanwezige

mogelijkheden en beperkingen is groot. Ook wordt de hulpverlening aan mensen met LVB op zeer uiteenlopende plaatsen verleend, waardoor er van duidelijke afgrenzingen minder sprake is dan vroeger en de benodigde kennis breed beschikbaar moet zijn. Dit handboek zal daar zeker verder aan bijdragen.

Niet alleen de organisatie van de hulpverlening is in ontwikkeling, maar ook het denken over stoornissen. Het kader van de DSM-5 heeft bijvoorbeeld zo zijn grenzen en het construct verstandelijke beperking staat ook onder kritiek. Het is onmogelijk om hier op alle bijdragen in te gaan, maar naast een rijke schat aan kennis zet het boek ook aan tot nadere reflectie en dat geeft het een extra dimensie.

Heldere beschrijvingen wat betreft classificatie, diagnostische methoden en behandelvormen worden gegeven, maar uiteindelijk gaat het steeds om de concrete specifieke individuele uitwerking ervan en de verantwoording van behaalde effecten. Tal van punten bieden aanknopingspunten tot verdere reflectie op eigen praktijk en samenwerking en stimuleren tot nader wetenschappelijk onderzoek. In die zin is het boek nog niet af en zal de komende jaren nog een verdere uitwerking krijgen. Een absolute aanrader.

Ruud Geus